

Gönderim Tarihi: 28.09.2019

Kabul Tarihi: 24.12.2019

RUSYA'NIN KARADENİZ FAALİYETLERİ ve BATUM'DA İSKELE İNŞASI GİRİŞİMİ

Russia's Activities in the Black Sea and its Attempt at Building a Pier in
Batumi

Sibel ORHANKAZI

Dr. Öğr. Üyesi, Kafkas Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
sibelorhankazi@gmail.com

ORCID ID: 0000-0033-3277-7949

Çalışmanın Türü: Araştırma

Öz

Rusya, temel politikalarından birini gerçekleştirmek, güney bölgelerine inmek amacıyla Osmanlı Devleti'nin hâkim olduğu Doğu Karadeniz kıyıları ve Kafkasya'nın bazı önemli noktaları ile yakından ilgilenmekteydi. Karadeniz sahil şeridinde Osmanlı Devleti'ne ait bölgeler ve liman kentleri, Rusya ile siyasi ve askeri münasebetlerde özellikle 18. yüzyıl ve sonrasında oldukça önemliydi. Rusya, bu yüzyılda çeşitli siyasi ve askeri başarılar elde ettikten sonra güneye inme faaliyetine hız kazandı. Faş ve Anapa'yı ele geçirdikten sonra açtığı konsolosluklar aracılığıyla ve daha güneye inme amacıyla Osmanlı yönetimindeki Batum'a da nüfuz etmeye çalıştı. Ayrıca Batum iskelesinin yeniden inşası girişiminde bulunarak askeri ve siyasi faaliyetlerinin yolunu açmaya çalıştı. Siyasi emellerine ulaşmak amacıyla uluslararası dengelerin değişmesi ve bölgedeki kitlelerin desteğiyle Gürcistan'ın kilit bölgelerine yayılma fırsatı elde etti. Rusya özellikle 18. yüzyılın sonunda ve 19. yüzyıl boyunca Karadeniz'in doğu kıyılarındaki faaliyetlerini artırdı ve Gürcistan'a nüfuz etti.

Anahtar kelimeler: Osmanlı Devleti, Kafkasya, Karadeniz, Rusya, Gürcistan, İskele.

Abstract:

Russia was closely involved in some regions dominated by the Ottoman Empire including Eastern Black Sea coasts and some important points of Caucasia in order to get down to southern territories as one of its basic policies. The regions and port cities belonging to the Ottoman Empire on the Black Sea coast were extremely important in the political and military relations with Russia especially during and after the 18th century. After Russia made various political and military achievements in this century, it expedited its efforts for advancing down towards the south. It also tried to infiltrate the Ottoman-controlled Batumi through the consulates that it opened after conquering Poti and Anapa and for the purpose of advancing further southwards. Also making an effort to rebuild Batumi Pier, it tried to pave the way for its military and political activities. For the purpose of achieving its political goals, it grabbed the opportunity of spreading to some regions of Georgia upon a change in international balances and with the support of some populations in the region. Russia increased its activities on the eastern coast of the Black Sea and infiltrated Georgia especially in the end of the 18th century and during the 19th century.

Keywords: Ottoman Empire, Caucasia, Black Sea, Russia, Georgia, Pier.

1. GİRİŞ

Osmanlı Devleti ile Rusya arasında yaklaşık 200-300 yıla yayılan rekabet, gerek siyasi gerek diplomatik ilişkilerde belirgin bir rol oynamıştır. Rusya için herhangi bir devletin ele geçirilmesinde İstanbul ve Boğazlar bir anahtar konumundaydı (Mert, 2004. s. 49,50). Bununla beraber Osmanlı-Rus ilişkilerinde, önemli bir kısmı Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetinde olan Karadeniz ve Kafkasya bölgesi bir köprü niteliğindedir. Farklı dönemlerde gerek İran-Safevi ve gerek Osmanlı Devleti'nin müdahaleleriyle Rusların bölgede Osmanlı ile arasında sınır olan Gürcistan'a ilerlemesi önlenmekteydi. Büyük Petro döneminde Azerbaycan'ın Rusya'ya katılmasıyla Rusya hâkimiyet alanını Gürcistan sınırına kadar dayandırdı ve yayılma politikasının önünü açtı. Küçük Kaynarca Antlaşmasından sonra Rusların Kafkasya'daki nüfuzu arttı.

2. KARADENİZ VE KAFKASYA'DA RUS YAYILMASI

II. Katerina 1783'te çıkardığı bir fermanla Gürcistan'ın Rus himayesine alındığını ilan etti. Gürcistan, beyliklerin mücadelesinden dolayı Rusya'nın riyasetinde bir hükümet kurularak 1801'de Rusya tarafından ilhak edildi. Daha sonra Azerbaycan, Dağıstan, Mingrelya ve İmeretya ve nihayetinde 1804-1805 yıllarında Erivan ve Bakü hanlıkları Rus hâkimiyetine alındı. 1810 yıllarına doğru Kafkasların büyük bir kısmı Rusların eline geçti. Bu suretle Rusya sınırı Doğu Anadolu'ya dayandı (Kurat, 2014, s. 319, 320; Bilge, 2005, s. 174,175; Dikkaya, 2009). 1828-1829 Osmanlı-Rus savaşına kadar Gürcistan'ın büyük bir kısmını ele geçirmiş olan Rusya ile imzalanan Edirne Anlaşmasına göre Anapa'dan Batum'a kadar olan Karadeniz'in batı kıyısı ve Ahıska Ruslara verildi. Rusya'nın Gürcistan'daki hâkimiyeti Osmanlılar tarafından kabul edildi (Mert, 2004, s.118). 1878 yılına kadar sadece merkezi Batum olan Acara kesintisiz olarak Osmanlı yönetiminde kaldı. 1870 Alman-Fransız ihtilafından yararlanan Ruslar, 1871 Londra Protokolleri ile Karadeniz'de donanma bulundurma hakkını da elde etti. 1877-78 Osmanlı-Rus savaşında bölge Çarlık yönetiminin eline geçti ve Gürcistan sınırları içerisinde kaldı. Bu tarihlerinden sonra Rusya kendi lehine önemli girişimlerde bulunacak, (Alizade, 2011. s.503-509) deniz gücü ve büyük ticaret merkezi olarak gelişebilme potansiyeline sahip olduğu için Batum, Ruslar tarafından hedef alınacaktır. Rusya'nın burayı elde etmesi ile Rus ticareti, Transkafkasya, İran ve Hazar bölgesine kadar ulaşmış olacaktı. 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı, Rusya'nın Batum'u elde etmesine ve Karadeniz'de faaliyetlerini arttırmasına imkân sağladı (Sarı, 2019, s. 305,306).

3. RUSYA'NIN KARADENİZ İLE KAFKASYA'DAKİ FAALİYETLERİ

Roma'nın Doğu Karadeniz kıyı limanlarına yöneldiği Milattan Sonraki dönemlerde Faş (Poti) ve Sohum limanları Karadeniz-Kuzeybatı ticaret güzergâhı olarak kullanılmaktaydı (Tezcan, 2012, s. 153-159). Bu alanın güneyindeki Batum ise Azerbaycan petrol sahalarına yakınlığı ve İran ve Kafkasya'ya ulaşan yollar üzerinde yer alması sebebiyle 18 ve 19. yüzyıllarda büyük devletlerin ilgisini çeken bir konuma sahipti (Ekinci, 2007, s.64).

Safevi hanedanlığının 1722'deki çöküşü Kafkasya'da politik bir boşluk yarattı. Bu boşluk çok geçmeden Rusya, Osmanlı Devleti ve Afganistan gibi birbirine rakip güçlerle dolduruldu. İran, Nadir Şah yönetimine kadar pasif bir hal alırken Osmanlı Devleti bir süre Tiflis, Erivan, Tebriz, Gürcistan, Ermenistan ve Batı İran bölgesinde ilerleme kaydetti. Ruslar Hazar kıyısını işgal etti. Afganlar ise Isfahan'dan başlayarak Orta ve Doğu bölgelerini yönetti (Lang, 1957, s.139).

1723-1746 yılları arasında devam eden Osmanlı-Safevi savaşlarında Osmanlı Devleti savaşın getirdiği ağır yükü meşgul oldu (Aygün, 2009, s.41). Bu dönemde Osmanlı-Rus siyasî ve askerî ilişkileri de yoğunlaştı (Ortaylı, 1999, s.125). Bununla beraber Rusya'nın Karadeniz üzerinden Osmanlı Devleti ve diğer devletlerle ticareti sınırları belirgin değildi. Ancak XVIII. yüzyılın ortalarında özellikle İstanbul üzerinden yapılan uluslararası ticaretin gelişmesi devletleri yakınlaştırdı (Nikolay, 1999, s.115,116). 1783'te Rus himayesine giren Gürcü kralı II. İrakli, Gürcistan'ın Rusya'ya bağlı bir eyalet olduğunu kabul etti ve Osmanlı Devleti bu gelişmelerden sonra Kafkasya'da bulunan sınırlarına önem vermeye başladı (Aydın, 1979, s.75; Gökçe, 1979, s.75). Osmanlı Devleti, ticari ve özellikle askeri nakliyatla Doğu Karadeniz'de ve Doğu Anadolu'da denizle bağlantısı olmayan iç kesimlerin önemli limanlarına yöneldi (BOA. C. BLD. 61. 3002. 1) ve nakledilecek olan askeri zahire için bölge ambarlarını tahkim etti. Ayrıca Karadeniz ve Kafkasya'da Rusya arasında sınır teşkil eden bölgelerde her türlü askeri tahkimatı sağlamaya çalıştı ve (BOA. MŞH. ŞSC. d. 8610. 18) 1788'de Soğucak, Anapa ve Kuban'dan asker tedarik etti (Fedakâr, 2015, s. 287).

XVIII. yüzyılda Türk-Rus ilişkilerinin dönüm noktası olan II. Katerina döneminde Rusya askeri ve idari açıdan oldukça sağlam temeller üzerine oturtulmuştu. 1774 Küçük Kaynarca anlaşmasından sonra Rusya

kuvvetlendi ve Karadeniz'e açıldı. Osmanlı İmparatorluğunda en yaygın konsolosluk ağını kurdu. XVIII. yüzyılda Ruslar ile yapılan son savaş ise 1792 Yaş Antlaşması ile bitti (Ortaylı, 1999, s.132-133). Bu anlaşma ile Kırım'ın Ruslar tarafından ilhakı kabul edildi, Özi Ruslara bırakıldı ve Kuban Nehri iki devlet arasında sınır kabul edildi (Fedakâr, 2015, s. 287). Bu tarihten sonra Ruslara yeni bir kolonizasyon faaliyeti imkânı doğdu. Katerina tarafından tayin edilen Potemkin önemli işler başardı. Nikolayef ve Cherson şehirlerinde tersaneler tesis edildiği gibi Karadeniz Rus donanmasına üs olacak Sivastopol Kalesi'nin temelleri atıldı. Ayrıca yeni zapt edilen mıntikalarda Rus hâkimiyetinin sağlanması için çalışıldı (Kurat, 2014, s.311). 1783'te Kırım'ı ilhak eden Rusya burada askeri bir idare kurdu. Bununla beraber ülkenin iktisadi kaynaklarının, nüfusunun, sosyal yapısının ve ahalisinin hayat tarzının tespiti için eski hanlık yöneticilerinden bazılarının da görevlendirildiği geçici bir Kırım mahalli hükümeti tesis edildi. Gereken verilerin toplanmasıyla bu geçici idare vazifesini tamamladı ve 1784 başlarında Kırım'da tam anlamıyla Rus idari yapısı yerleştirildi (Kırımlı, 2002, s.458) . Bugünkü Gürcistan'ı kapsayan toprakların Rusya'ya bağlanması ise 1801-1810 yılları arasında tamamlandı (Bilge, 2015, s.352). İran, Doğu Gürcistan'ı mümkün olduğu kadar yarı bağımsız bir valilik olarak kendisine entegre etmeye çalıştı. Bunun üzerine Gürcüler, Balkan Slavları gibi, Ortadoksluğu ortak nokta görek ve potansiyel bir kurtarıcı olarak Ruslara güvenle baktı (Lang, 1957, s.17,18). 24 Eylül 1805 yılına gelince Kuzeyden Batum'a kadar olan Gürcistan, Çerkes memleketleri, Anakara, Ruh ve Anapa kalelerini ele geçirmek isteyen ve bazı kabileleri kendisine tabi kılan, bu esnada bazı liman ve iskelelerde girişimlerde bulunan Rusya'ya karşı Osmanlı Devleti de harekete geçti (BOA. HAT. 102. 4044. A. 1). Aynı tarihlerde Napolyon, Rus ve Avusturya ordularını mağlup edince Osmanlı Devleti, Rusya ile diplomatik ilişkilerini tekrar gözden geçirdi. Rusların Eflak ve Boğdan meselelerini bahane ederek 16 Ekim 1806'da bu topraklara girmesi üzerine Osmanlı Devleti Rusya'ya sefer ilan etti (Fedakâr, 2015, s. 288).

1807'de Anakara ve Kemhal, Ruslar tarafından yeniden işgal edilince Rus saldırılarına karşı Osmanlı yönetimindeki Karadeniz şeridine asker, silah ve mühimmat gönderildi. 1809'da Faş ve Batum'a Trabzon, Giresun ve Rize'den takviye asker, İstanbul'dan gemiler ile top ve mühimmat gönderildi. Kalelerdeki tahkimatı haber alan Rus birlikleri Gürcülerin de yardımıyla 24 Kasım 1809'da Faş kalesini işgal etti (Bilge, 2015, s. 347-349). Bu birlikler ayrıca Anapa Kalesi'ne karadan ve denizden saldırdı. Kale içine giren 6.000 Rus askerinin neredeyse yarısından fazlası Çerkes kabilelerinin de yardımıyla kaleden atıldı (Fedakâr, 2015, s. 288). Neticede

Rusya ile imzalanan 16 Mayıs 1812 tarihli Bükreş Antlaşması'yla toprak kaybedilmiş olmasına rağmen Faş, Kemhal ve Sohüm Ruslar tarafından tahliye edilince bu bölgeler tekrar Osmanlı hâkimiyetine geçti. Ancak Yunan isyanının sebep olduğu 1828-29 Osmanlı-Rus Savaşları neticesinde imzalanan 14 Eylül 1829 tarihli Edirne Muahedesi ile Faş, Anapa, Ahıska ve Ahılkelek Ruslara bırakıldı (Aydın, 1986, s.113,114-123). Kuzeyde Anapa'nın elden çıkması ve Çerkesler arasında vebanın baş göstermesi, Rusya için Karadeniz ve Kafkas hattı sağ kanadının güvenliğini sağladı. Faş ile birlikte Kırım ve Azak Denizi limanları, Rusya'nın Transkafkasya arasındaki hareketini mümkün kıldı (Allen, 1966, s. 30).

Osmanlı-Rus mücadeleleri esnasında Osmanlı Devleti, sınır bölgelerindeki önemli yerlerle yeterince ilgilenemediğinden Rusya neredeyse tamamıyla sınırlara dayanmıştı (BOA. HAT. 139. 5737. 1). Bu durumda Rusya'nın Gürcistan'ı istila edip benimsemesi kolaylaştı (BOA. HAT. 168. 7102. 4). Rus yayılması daha da büyüyünce Osmanlı Devleti, asker toplayıp Ahıska'ya konuşlanmış olan Rus askerleri ile mücadeleye girişti. Osmanlı Devleti, Rusya'nın daha büyük kuvvetlerle karşılık vermesi üzerine Gürcistan içlerine girmesinde bir set olan Ahıska sancakları ile Batum ve Batum'a bağlı Çürüksu limanlarına daha çok yoğunlaştı (BOA. HAT. 1028. 42801. 1). Bu yüzden Rusya ile ilgili herhangi bir bölgede tehdit ortaya çıktığında bu kalelerin muhafazası da gerekli görüldü (Ahmed Vâsif Efendi, 1994, s. 330). Kırım savaşı öncesinde de Osmanlı Devleti, 1853 yazında Karadeniz ve Kafkas sınırları boyunca askeri kuvvetlendirmeye yoğunlaştı. Ancak Ruslar, Kuzey Batı Avrupa'da Çerkeslerin faaliyetlerine, Doğu Kafkasya'da Çeçenistan ve Dağıstan'daki Rus garnizonlarına muhalif Şamil'e ve Gürcistan'ın doğusundaki Kakhethi kentine karşı koyacak büyük birliklere sahipti (Lang, 1957, s.91).

Osmanlı-Rus topraklarını ayıran ve Batum'a bağlı olan, bir yanardağ ile Şekvetil Boğazı'nın yer aldığı Çürüksu sınırında neredeyse her saat başı Rusya'nın bir karakolu bulunuyordu. Rusya, Anapa, Faş ve Kemhal'i ele geçirdikten sonra sınır bölgelerindeki tedbirlerini almıştı (BOA. A. AMD. 83. 48). Osmanlı Devleti'nin hâkim olduğu Batum'a bağlı yerlerde Osmanlı Devleti de tedbirler almıştır (C.AS.198.8505.9; C.AS.198.8505.9). Osmanlı Devleti için Gürcistan'a ve bilhassa Acara bölgesine nüfuz etmekte Ahıska Sancağı, Batum Limanı ve Çürüksu önemli noktaları. Bu yüzden Osmanlı Devleti Rus askerinin bulunmadığı Çürüksu'ya yönelmiş, buraya kuvvet göndererek önlem almıştır. Çürüksu civarına Rusların saldırıları başlayınca buraya askeri zahire ve mühimmat ile bir miktar akçe talebi olmuştur. Civardaki sancak beyleri tarafından bir kuvvet toplanmış, öncesinde de

Trabzon kaymakamı tarafından asker tertip edilmiştir (BOA. HAT. 1028. 42801. 1).

1828 yılında yapılan Türkmençay Anlaşması'yla İran, Kafkasya politikasındaki bir faktör olarak devre dışı bırakıldı. İran ile yapılan barış neticesinde Rus General Paskevich Osmanlı Devleti'ne odaklanabildi. Rusya'nın asıl amacı Türkleri Karadeniz kıyılarından tamamen atıp özellikle de Anapa, Faş ve Batum limanlarından çıkarmak, yüzlerce yıldır Akhaltsikhe'nin Türk-Gürcü paşaları tarafından idare edilen eski Gürcü bölgesi Samtskhe'yi yeniden inşa etmek, Türk istilalarına karşı savunmasız olan ve Rusya'nın Transkafkasya'yı aşacak olan bir sınır oluşturmaktı. Mayıs 1828'de başlatılan Rus harekâtı ile Haziranda Kars kalesi Ruslar tarafından ele geçirildi. Sonraki ay, Gürcistan'ın Khertvisi kasabaları ve Akhalkalaki ile Poti limanı düşürüldü. Daha sonra Ardahan teslim oldu ve Akhaltsikhe kenti Ağustos ayında ele geçirildi. Ruslar Adsquri, Akhalkalaki ve Akhaltsikhe'nin kalelerini elde etti. Ancak Osmanlı Devleti Erzurum, Bayazid ve Kars illeri ile Batum ve Guria bölgelerini geri aldı. Ruslar, Poti ve Anapa limanını teslim aldı. Anapa'nın kaybı, Türklerin Çerkesya'ya doğrudan erişimini engelledi. Ayrıca limanın resmi olarak tüm hâkimiyeti kaybedildi (Lang, 1957, s. 61.62).

1875'ten 1878'e kadar süren dönemde Osmanlı Devleti daha da zayıfladı (François Georgeon, 2016, s. 647). Bu arada Rusların en önemli hedeflerinden biri XVIII. yüzyıldan beri Osmanlı egemenliğindeki eski Gürcistan'ın stratejik alanlarının ele geçirilmesiydi. Ermeni ile Gürcü yardımcı kuvvetlerinin desteği ve 1828-29'da Paskevich'in faaliyetleri ile Ruslar bölgede başarı elde etti. Rus ve Türk ana kuvvetleri Balkan cephesindeki büyük mücadeleye odaklanırken diğer taraftan Kasım 1877'de Kars Ruslar tarafından ele geçirildi ve Erzurum'un önü tıkanı. Ayrıca Rusya, Berlin Konferansı ile yüzyıllar önce kurulmuş olan Gürcistan krallığının yarısını oluşturan bölgeye sahip oldu. Bu alanlar: Batum limanı ile Atchara-Kabuleti, Shavsheti, Klarjeti, Kola-Ardahan ve Oltisi bölgesini içeren Tao'nun kuzey kısmıydı. Askeri açıdan Anadolu'ya yakın yerlerin kontrolünü sağlayan Kars ve Ardahan kalelerinin Ruslara bırakılması Osmanlı Devleti açısından büyük bir kayıptı. 1877-78 savaşından sonra Rusların Karadeniz'de Batum limanının ilhakını takiben Tiflis, Hazar'ın petrol kasabası Bakü'ye demiryolu ile bağlandı (Lang, 1957, s. 185-198,199-219-235,236).

1856 Paris Antlaşmasından sonra geçici olarak devre dışı bırakılan Rusya Osmanlı Devleti'nin zirai, iktisadi, siyasi, askeri ve idari durumuyla yakından ilgilendi. 1870 yılında çıkan Prusya-Fransa savaşı sebebiyle

Avrupa'daki dengeler değişti. Fransa'nın yenilmesi Osmanlı diplomasisinde Prusya ve Rusya'nın etkisinin artmasına sebep oldu. Rusya bu tarihten sonra hareket serbestliği elde etti. Diğer taraftan Alman birliğinin kurulma sürecinde Rusya'nın tarafsızlığına ihtiyaç duyan Bismarck, Karadeniz'in tarafsızlığının kaldırılmasında Rusya'ya destek olabileceği konusunda işaret verdi. 1856 Paris Antlaşmasının Rusya'yı kısıtladığı ve Osmanlı Devleti ile Rusya arasında yapılacak özel bir anlaşmayla bu kısıtlamanın kaldırılması Rus elçisi General İğnatyev tarafından gündeme getirilmiştir. Ayrıca Rusya'nın şark Meselesi konusunda Osmanlı Devleti'nin yanında yer alacağı belirtilmiştir. Bu girişim sonrasında Prusya'nın çağrısıyla 13 Mart 1871'de dokuz maddelik bir antlaşma ile Karadeniz'in tarafsızlığı kaldırıldı. Aynı zamanda Bab-ı Ali'ye boğazları barış zamanında kapalı tutma mecburiyeti iptal edildi (Demiroğlu, Uyanık, 2014, s.183-188-195,196; Karal, 1995, s.59). İlk toplantısı 17 Ocakta yapılmış olan 1871 tarihli Londra Konferansı'nın üçüncü maddesine göre Karadeniz eskiden olduğu gibi bütün devletlerin ticaret gemilerine açık olacaktı (Karal, 1995, s. 65-66). Bu durumu fırsat olarak değerlendirecek olan Rusya öncelikle faaliyetlerini askeri alanda gerçekleştirecek ve Gürcistan'a asker tayin etmekte gecikmeyecektir (BOA, HAT.123.5033.A). Rusya zaman zaman da çeşitli kabileleri bahane ederek sınırları tehdit edecektir (BOA. HAT.1677.6978.1).

Gürcistan'da bulunan askerlere zahire yardımı için gemilerin geliş gidişlerine izin verilmesi Rusya elçisi tarafından gündeme sıkça getirilmiştir. Rusya bu isteği Gürcistan'ın kendi himayesine girmiş olduğu gerekçesiyle dile getirmiştir (BOA. HAT.167.7069.1). Gürcistan ve sahilindeki yerlerin Osmanlı Devletine ait olduğu yönünde cevaplarla karşılık verilmişse de (BOA. HAT.168.7081.1, HAT.168.7083.1) daha sonraki süreçte Rusya'nın ticari amaçlı gemilerinin geliş gidişleri hususunda Rusya'nın lehine gelişme kaydedilecektir (BOA. HAT.168.7081.1).

4. RUSYA'NIN BATUM İSKELESİ İNşASI GİRİşİMİ

Rusya, gerekli koşullar sağlandığında Batum ve çevresine yerleşme konusunda önemli adımlar atmıştır. Askeri konuşlandırmada Rusya'nın en temel gereksinimi de gemilerle mühimmat ve zahire ulaştırmak için rahat bir hareket sahasıydı. Bunun için gerekli gördüğu yer Batum iskelesiydi (BOA. şD.2.33.1). Ancak Rusya konsolosluğu tarafından Batum'da daha aktif olunacak bir iskele gerekliydi. Bu iskelenin Rusya şirketine ait olması koşulu ile Batum dâhilinde başka bir iskele inşası tasarlanmış ve bu iskelenin ihtiyaçlarının neler olacağı ve daha önceki masraflarının ne olduğu tespit edilmiştir. Batum'daki Rus konsolosluğu daha önce de bu yönde bir girişimde bulunmuş ancak buna müsaade edilmemişti (BOA. şD.2.33.12).

1871 yılında fırsat bulunduğu 1860 yılında yapılmasına müsaade edilmeyen iskele yapımı için Rusya'nın önü artık açıktı. İnşa yapımı için ilk etapta tutarın 70.000 kuruş olacağı belirlenmiştir (BOA. ŞD.2.33.1). Liman inşası için Tersane-i Amire tarafından iki adet şamandıra ve on adet kolona bırakılacağı öngörülmüştür (BOA. ŞD.2.33.8). Bunun için senede 100.000 kuruş varidat hâsıl olacaktı. Ancak bu rakama iskelenin diğer masrafları da eklenecekti (BOA. ŞD.2.33.10).

İskele yapımında tutulan masrafların dışında tekrar tamire ihtiyaç duyulmaması için iskelenin sağlam olmasına önem verilmiştir. İskelenin su almaması için aşağısına çinko kaplanmasının yanı sıra bunun masrafının ne olacağını belirlenmesi hususunda kararlar alınmıştır. Tamirinde ve kazıklarının taşınmasında ahalinin rolünün olduğu mevcut iskelenin dışında yapılan bu iskeleyi Rusya konsolosluğu tamamen kendi menfaati için hazır tutma eğilimindeydi (BAO. ŞD.2.33.14). Bu yüzden de pahalı dahi olsa iskelenin yapımı ve tamirati için her türlü edevat Rus şirketi tarafından karşılanacaktı. Bahriye nezareti, mevcut iskeleye ek olarak bir iskele daha yapılacaksa Batum'a gelip giden gemilerdeki eşya ve yolculardan senelik 23.000 kuruş alınacağını bildirmiştir (BAO. ŞD. 2.33.14).

Arşiv kayıtlarına göre daha önce inşa için belirlenen 70.000 kuruş masraf tahsil olunmamıştır. Bu durumda iskele inşası da kabul edilmeyeceği Batum liman reisliği tarafından bildirilmiştir. 1860'lı yıllarda da Batum Rusya konsolosluğu tarafından iskele inşasına başlanılmış ancak izin verilmeyip Meclis-i Vâlâ'nın tebliğiyle bölge sakinleri tarafından ücretsiz olarak iskele kazıkları götürülerek 9.000 amele yevmiyesiyle mevcut iskele inşa edilmişti. Rusya konsolosluğunun ise bunda bir müdahalesi olmamış ancak konsolosluk birkaç senede bir kez kendisi için 1-2.000 kuruş harcama yapmıştır (BAO. ŞD. 2. 33. 16). Rus konsolosluğunun bu faaliyetleri ve Batum iskelesine müdahale etme girişiminin haricinde Rusya'nın yayılımı devam etti. 1881'de III. Alexandr'ın imparator olduktan sonraki ilk işlerinden biri Batum'da Türklerden kalma kalelerin yıkımı ve yerlerine yenilerinin inşası oldu. Bunun dışında mevzii ve kışlalar inşa ederek tam bir istihkâm oluşturmaya çalıştı. Batum'u çevreleyen büyük bir top deposu döşendikten sonra liman arasında 4.2 km. uzunluğunda bir tren hattı döşenerek liman ile bağlantı sağlandı. Bu sayede insan harp malzemelerinin nakli kolaylaştırılacaktı. 1885'te İngiltere'nin Orta Asya'da/Pencap bölgesindeki faaliyetleri ve Kafkasya'daki operasyonları sonucunda Ruslar tarafından Batum'daki istihkâm yeniden başlatıldı. Mevcut Garadok, Çoruh ve Burun tabyalarının birbirine bağlanmasını planlayarak bu tabyaların dışında Sarısu Tabyası'nda da çalışmalar başlatıldı. Rusların Batum'da

yaptıkları tahkimattan rahatsızlık duyan Osmanlı Devleti, Ocak 1886'da bildiri yayınlarak Rusya'nın bu faaliyetinin Berlin Antlaşmasının 59. Maddesine aykırı olduğunu belirtmiştir. Ancak Rusya Batum ile birlikte diğer Karadeniz'in diğer limanlarında faaliyetlerini sürdürmüş, Karadeniz'deki donanmasını güçlendirmeye devam etmiştir (Sarı, 2019, s.308-310).

5. SONUÇ

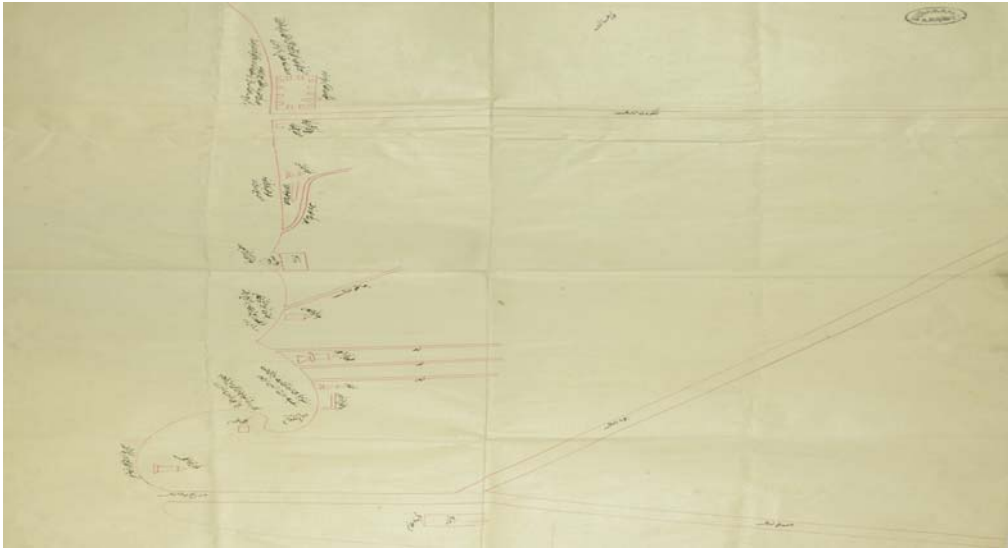
Osmanlı-İran ve Osmanlı-Rus tampon bölgesi konumunda olan Gürcistan ve Karadeniz'in sahil şeridindeki önemli liman kentleri, 15. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlılar tarafından hâkimiyet altına alınmış ve 17. yüzyıldan itibaren Osmanlı-Safevi mücadelelerine sahne olmuştur. 18. ve 19. yüzyıllarda Rusya'nın Karadeniz ve Kafkasya'da ilerleme ve sıcak denizlere inme arzusu Osmanlı Devleti ile Rusya'yı diplomatik ilişkilerde, kültürel anlamda ve siyasi konularda karşı karşıya getirmiştir. Bu durum Rusya'nın Kafkasya'dan güneye doğru inmeye başladığı 18. yüzyılın sonundan itibaren etkisini hissettirmiştir. Ancak ne Osmanlı Devleti ile Rusya, ne de başka bir devlet tam olarak bölgede hâkimiyet kurabilmiştir. Bölge 18. yüzyılda yapılan savaşlar sonucunda ülkelerin nüfuz mücadelelerinde yerini almıştır ve 1801'den itibaren siyasi ve ekonomik yönden Rus hâkimiyeti altına girmiştir. Karadeniz'in önemli limanları ve Gürcistan'ın güneybatı kesimi bir süre daha Osmanlı yönetiminde kalsa da Rusya askeri ve siyasi başarıları neticesinde bölgeye nüfuz etmiştir. Nihayetinde 1877-78 yıllarında bölge Rusya'nın bir parçası haline gelmiştir. Rusya savaşlar neticesindeki antlaşmaları fırsat bilerek Gürcistan'a asker yerleştirmiş, askeri ihtiyaçlarını gidermek için kullandığı gemilerin geliş gidişleri için farklı zamanlarda önemli noktalarda iskele inşası girişiminde bulunmuştur.

18. yüzyıl boyunca Osmanlı Devleti'nin iaşe nakliyatında, askeri sevkiyatında ve tahkimatında önemli bir rolü olan Batum ve civarı yüzyılın sonlarında ve 19. yüzyılın ikinci yarısında Rusya'nın ablukasına alınmış, Rusya için önemli bir merkez haline gelmiştir. 17. ve 18. yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nin tahkim ettiği pek çok bölgeye Rusya dâhil olmuş, güneyindeki bölgelere hâkim olma yolunda ilerleme kaydetmiştir.

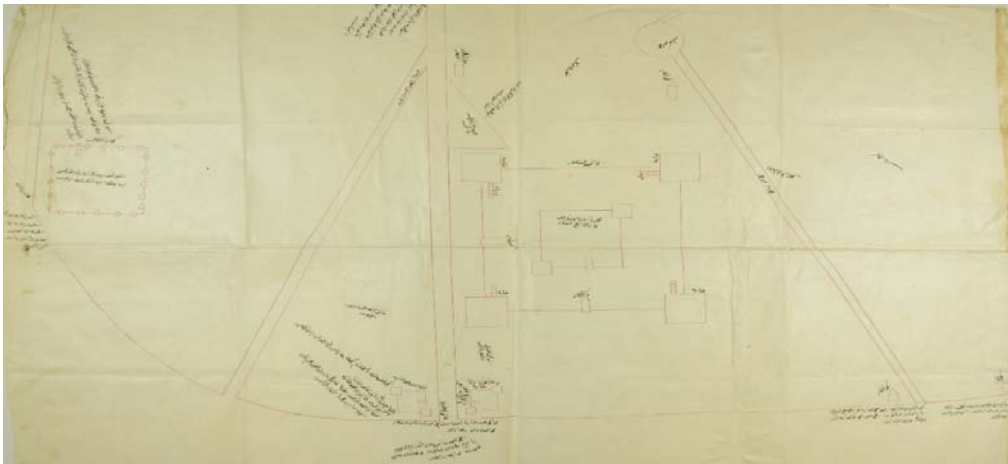
7. KAYNAKLAR

- Ahmed Vâsıf Efendi, (1994), *Mehâsinü'l-âsâr ve hakaikü'l-ahbâr (1752-1774)*, haz. Mücteba İlgürel, Ankara: TTK.
- Alizade, R. (2011). Acarahlının tarihsel rolüne dair. Ordu: *Güney Kafkasya Halkları Dil-Tarih-Kültür ilişkileri Uluslar Arası Bilgi Şöleni, Bildiriler*.

- Allen, W. E. D. (1966). *Paul Muratoff, 1828-1921 Türk-Kafkas sınırındaki harplerin tarihi*, Ankara, Gnkur. Basımevi.
- Aydın, M. (1986). Faş kalesi. İstanbul: *Osmanlı Araştırmaları VI*.
- Aygün, N. (2009). XVIII. yüzyılda bir Osmanlı valisi: Üçüncüoğlu Ömer Paşa ve Muhallefatı. Trabzon: *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Sayı:7. -Başbakanlık Osmanlı Arşivi, C. BLD. 61. 3002. 1; C.AS.198.8505.9; C.AS.198.8505.9.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi; MŞH. ŞSC. d.8610.18.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Hatt-ı Hümayun; HAT.123.5033.A.1.(28 RA, 1210)-HAT.1677.6978.1-HAT.167.7069.1-HAT.168.7081.1-HAT.168.7083.1.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Şûrâ-yı Devlet Defterleri: ŞD.2.33.1-ŞD.2.33.3-ŞD.2.33.4-ŞD.2.33.8-ŞD.2.33.10-ŞD.2.33.12-ŞD.2.33.14-ŞD.2.33.16.
- Bilge, M. S. (2005). *Osmanlı devleti ve Kafkasya*, İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Bilge, M. S. (2015) *Osmanlı çağında Kafkasya (1454-1829)*, İstanbul, Kitabevi Yayıncılık.
- Demiroğlu, H. & Uyanık, F. (2014). Osmanlı ve Rus kaynaklarına göre General İgnatyev'in Sultan Abdülaziz dönemi faaliyetleri (1864-1876). *Sultan Abdülaziz ve Dönemi Sempozyumu, Bildiriler*, C:III, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Dikkaya, M. (2009). *Orta Asya ve Kafkasya*, İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Ekinci, İ. (Yaz 2007). Karadeniz'de bir serbest liman denemesi: Batum, (1878-1886), *Karadeniz Araştırmaları Balkan, Kafkas, Doğu Avrupa ve Anadolu İncelemeleri Dergisi*, Sayı:14, Karadeniz Araştırmaları Merkezi, s.63-77.
- Fedakâr, C. (2015). Anapa Kalesi. *Yeni Türkiye, Kafkaslar Özel Sayısı*, S. 81, Temmuz-Aralık, s.276-289.
- Georgeon, F. (1979). Son canlanış (1878-1908). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, ed. Robert Mantran, çev. Server Tanilli, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Gökçe, C. (1979). *Kafkasya ve Osmanlı Devleti'nin Kafkasya siyaseti*, İstanbul: Şamil Eğitim ve Kültür Vakfı Yayın.
- Karal, E. Z. (1995). *Osmanlı Tarihi*, C:VII, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Kireev, N. G. (1999). XVIII. yüzyıl ortalarında Karadeniz'de Rus-Türk ticaret ilişkilerinin kurulması. *Türk Rus İlişkilerinde 500 Yıl (1491-1992)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Kurat, A. N. (2014). *Rusya Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Lang, D. M. (1957). *The last years of the Georgian monarchy (1658-1832)/A modern history of Soviet Georgia*, New York: Columbia University Press.
- Mert, O. (2004). *Türkiye'nin Kafkasya politikası Gürcistan*. İstanbul: IQ Kültürsanat Yayıncılık.
- Ortaylı, İ. (1999). XVIII. yüzyıl Türk Rus ilişkileri. *Türk Rus İlişkilerinde 500 Yıl (1491-1992)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Sarı, M. (2019). Batum'un Rusya'nın idaresinde askeri üs haline gelmesi (1878-1886). *II. Uluslararası Kafkasya Tarih Sempozyumu, (15-17 Ekim 2008)*, Kars: Kafkas Üniversitesi, 305-322.

BOA. C.AS.198.8503.7.

BOA. C.AS.198.8505.9.

